
Fagersjö

Antikvarisk konsekvensanalys

2021-10-12 / White arkitekter AB

Innehåll

INLEDNING	4
EXPLOATERINGSFÖRSLAG	6
KONSEKVENSANALYS	8
KÄLLOR	12

<u>Objekt</u>	<u>Beställare</u>	<u>Omslagsbild</u>	<u>Ansvarig</u>
Objekt: Fagersjö	Familjebostäder	Fagersjö sett över Magelungen, 1960-tal.	Annika Andersson <i>Bebyggelseantikvarie</i> White Arkitekter AB
Kommun: Stockholm		Källa: Svenska Bostäder	Östgötagatan 100, Stockholm Tel. +46 8 402 26 33 annika.andersson@white.se
Landskap: Södermanland			
Län: Stockholms län			

white

På flygbilden från 1965 syns skolan med omgivande dåvarande paviljonger och hur skolgården sträcker ut sig ned mot sjön och promenadstråket. På bilden syns även den ursprungliga centrumanläggningen med panncentralen och hur gränsen mellan skola och centrum flyter samman. Skolan och centrumet med social- och kommersiellservice bildar således kärnan i området. Bilden visar även trafiklösningen på ett tydligt sätt med matargator och gårdarna mellan husen med parkeringsytor och grönska. Mellan kvarteren bevarades vegetation och stadsdelen ligger inbäddad bland grönska enligt tidens ideal. Bildkälla: Stockholms länsmuseum

Inledning

BAKGRUND OCH OMFATTNING

Antikvarierna på White arkitekter har givits i uppdrag av Familjebostäder att utföra en antikvarisk konsekvensanalys för del av Fagersjö.

Kulturmiljöanalysen har föregåtts av ett platsbesök som genomförts under februari 2021.

Samtliga fotografier är tagna av White arkitekter om inte annat anges. Bilder från White arkitekter är upphovsrättsskyddade och får endast användas efter tillstånd från det aktuella uppdragets uppdragsledare.

SYFTE

Konsekvensanalysen syftar till att beskriva vilka konsekvenser föreslagen exploatering får för miljön. Planerna på exploatering utreds inom ramen för en detaljplaneprocess.

FRISTÅENDE SAKKUNNIG ANTIKVARIE

Ansvarig antikvarie på White är certifierad sakkunnig kulturvärden, nivå K. Samtliga antikvarier på White arbetar som fristående sakkunniga antikvarier, i enlighet med SPBA:s etiska riktlinjer. Det innebär att de bedömningar som Whites antikvarier gör är oberoende av arkitekt, fastighetsägare och exploatör. Istället förhåller sig bedömningarna till gällande rättspraxis kring varsamhet och förvanskning.

UNDERLAG

Konsekvensanalysen utgår från:
- Illustrationsbilaga, 211007, White Arkitekter

TIDIGARE UTREDNINGAR

Konsekvensanalysen har föregåtts av en kulturmiljöanalys framtagen av White Arkitekter, 2021-03-09.

KULTURHISTORISK KARAKTÄR ELLER VÄRDE?

I plan- och bygglagen (PBL), som reglerar hur vi bygger, görs en skillnad mellan karaktär och kulturhistoriskt värde.

Karaktären är det vi upplever när vi rör oss i en miljö, t.ex. byggnadernas placering och arkitektoniska utformning. Det kulturhistoriska värdet är istället det vi kanske inte direkt ser, utan det som ligger till grund för varför bebyggelsemiljön eller byggnaden ser ut som den gör.

För att tydliggöra skillnaden mellan karaktär och värde kan följande exempel ges:
När du tittar på en tavla utgör ramen, motivet och tavlans skick tillsammans dess karaktärsdrag. Värdet däremot ligger i om du tycker att motivet är vackert, vem som har målat tavlan samt tavlans proviniens.

Karaktärsdragen som beskrivs i denna utredning är förknippade med PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 17 §. För beskrivning av bebyggelseområdes karaktärsdrag används Boverkets Checklista karaktärsdrag som utgångspunkt.

Det kulturhistoriska värdet som beskrivs i denna utredning hanteras i PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 13 och 17 §§.

VAD ÄR KULTURHISTORISKT VÄRDE?

Bebyggelseområdes kulturhistoriska värde hänvisar till flera delar i PBL, bl.a. PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 13 och 1 §§. Det är dock inte fastställt vare sig i lagtext eller rättspraxis vad kulturhistoriskt värde är.

Värderingen i denna rapport utgår från en modell framtagen av Riksantikvarieämbetet. Modellen beskrivs i boken *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* av Axel Unnerbäck. Modellen bygger på att det kulturhistoriska värdet är uppbyggt av dokumentvärden, upplevelsevärden och förstärkande värden.

FÖRFATTNINGSSKYDD

Lagstadgat skydd enligt plan- och bygglagen (PBL)
Aktuella detaljplaner inom utredningsområdet är Förslag till stadsplan för del av stadsdelen Fagersjö PI 5273A och Kv Mätstickan och Mätkedjan m m i stadsdelen Fagersjö S Dp 2002-13293-54. Några bestämmelser för skydd- och varsamhet gällande kulturvärden finns inte.

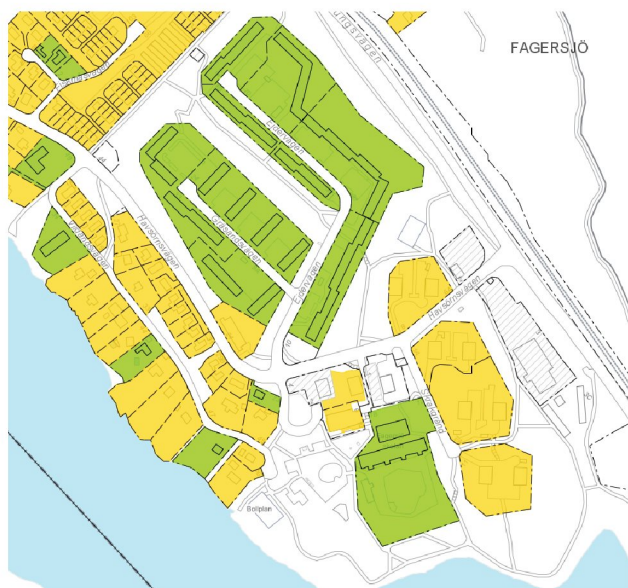
ÖVRIGA STÄLLNINGSTAGANDEN

Stockholm stadsmuseums klassificering
Den äldre bebyggelsen inom utredningsområdet är klassificerade i Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta. Vilket innebär att museet tillsammans med Kulturnämnden har gjort en bedömning om byggnadernas kulturhistoriska värde.

Distanstuben 1-6, Vinkelspegeln 2-4 och Mätstålen 1 har grönmarkerats. Det innebär att fastigheten med bebyggelse bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Vinkelspegeln 1 tillsammans med Mätkedjan 2, Mätbandet 1, Mätpinnen 1-2 och Mätkilen 1 har gulmarkerats vilket innebär att bebyggelsen bedöms ha positiv betydelse för stadsbilden och/eller ha visst kulturhistoriskt värde.

Klassificeringen är inte juridiskt bindande utan en vägledning för i kulturhistoriskt värde för bebyggelse i Stockholm.

Utsnitt ur Stockholm stadsmuseums klassificeringskarta. Kartan visar hur bebyggelsen inom utredningsområdet har klassificerats.

Stadsmuseets inventering 2008

2008 inventerades bebyggelsen i stadsdelen Fagersjö. Syftet med inventeringen är dels att den ska ligga till grund för en kulturhistorisk klassificering av all bebyggelse uppförd före 1990, dels att tillgängliggöra information om Stockholms ytterstads bebyggelse.

GRADERING AV EN BYGGNADS KULTUR-HISTORISKT VÄRDE

I denna utredning graderas byggnaderna enligt en fyrgradig skala:

Blå - Särskilt värdefull byggnad, en byggnad med så stora kulturhistoriska värden att den inte bör rivas. Byggnaden bör bedömas omfattas av PBL 8 kap 13 §.

Grön - Kulturhistoriskt värdefull byggnad som bidrar till platsens historia. Byggnaden bör bedömas omfattas av PBL 8 kap 17 §.

Gul - Byggnad med visst värde eller miljöskapande värde är en byggnad som främst bidrar till platsen med sin gestaltning. Bör bedömas omfattas av PBL 8 kap 17 §.

Grå - Byggnad utan betydande kulturhistoriskt värde behöver inte omfattas av PBL 8 kap 17 §.

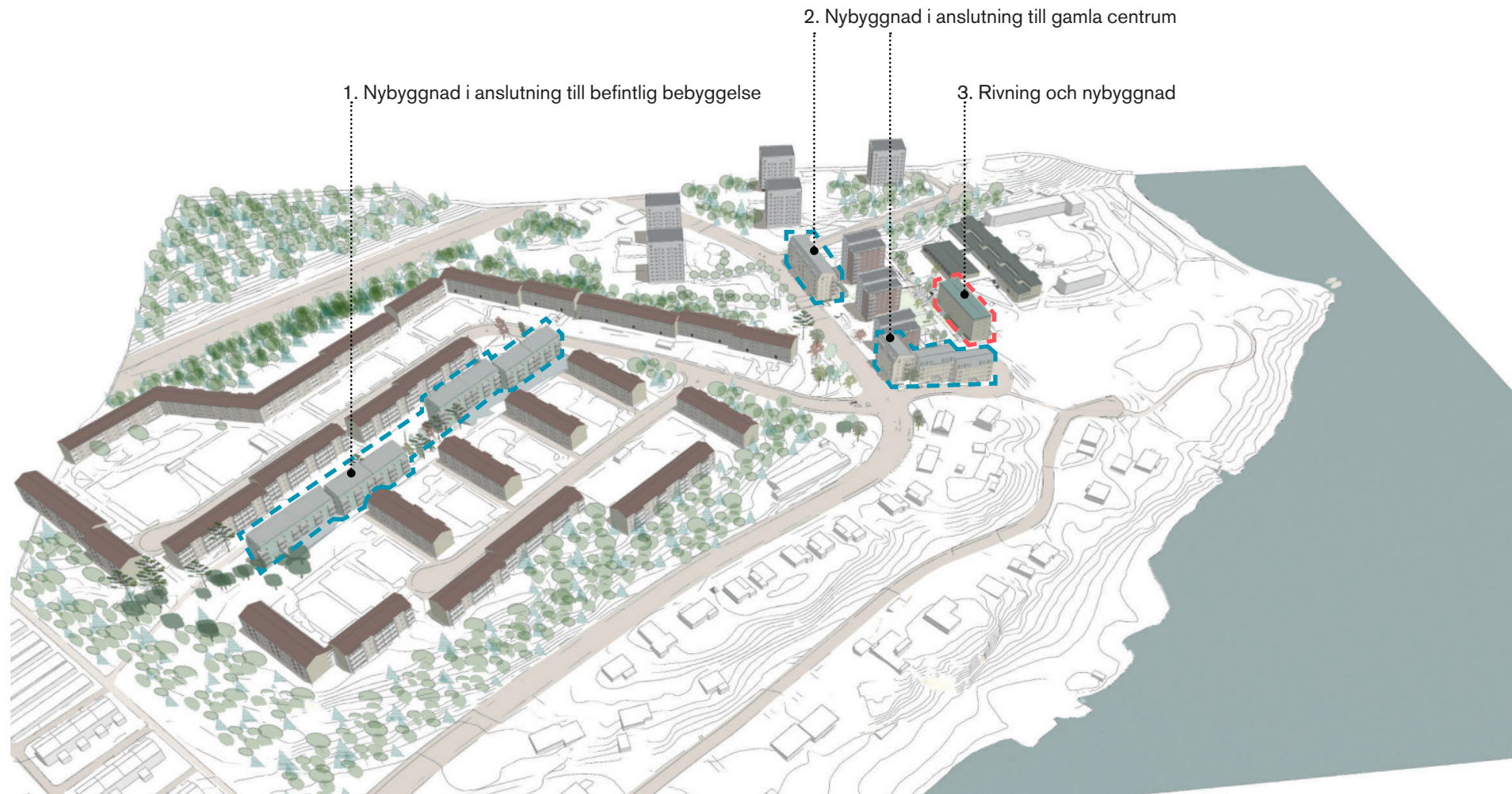
Exploateringsförslag

FÖRSLAGET

Exploateringsförslaget innebär att nya byggnader uppförs i direkt anslutning till befintlig bebyggelse, på mark som idag utgör gröstruktur. Dessa volymer beskrivs i illustrationsmaterialet från arkitekterna på White som område A men kommer i konsekvensanalysens löpande text refereras till som (1). De nya byggnaderna placeras med livförskjutning likt befintliga byggnader, parallellt med de volymer som redan finns. Byggnaderna får en gestaltning som skiljer sig från de ursprungliga byggnaderna, men som hämtar inspiration från det sena 1950-talet och tidiga 1960-talet. Den yttre gestaltningen av den nya bebyggelsen föreslås som putsade fasader med inslag av tegel och betong i socklar. Byggnaderna är illustrerade med puts i grön-grå ton vilket kompletterar den ljusa färgsättningen på omgivande bebyggelse och bidrar med mer färg till området.

Förslaget innebär även att ny bebyggelse placeras i anslutning till det gamla centrum. Dessa volymer beskrivs i illustrationsmaterialet från arkitekterna på White som område B men kommer i konsekvensanalysens löpande text refereras till som (2). De närmast intilliggande byggnaderna är från 2008 vilket gör att de nya byggnaderna separeras från den äldre bebyggelsestrukturen. I denna del föreslås byggnaderna få en ljus ton som refererar till omgivande befintliga byggnader från 60-talet. Bebyggelsen ska enligt illustrationsbilagan smälta mer ihop med omgivningen så att fokus stället blir på den centrala grupp av byggnader som utgör Fagersjöskolan.

I direkt anslutning till det gamla centrum planeras en byggnad att rivas och ersättas med en ny byggnadsvolym. Byggnaden rymmer idag en verksamhet som benämns som *Mötesplatsen*. Den nya volymen beskrivs i illustrationsmaterialet från arkitekterna på White som område B men kommer i konsekvensanalysens löpande text refereras till som (3). Ambitionen är att, om möjligt, återbruka tegel från den byggnad som rivs i dess fasader.

Konsekvenser av förslaget

KONSEKVENSPANALYSENS UPPBYGGNAD

Beskrivningen av konsekvenser utgår från två skalor:

- Mellanskalen som beskriver påverkan på Fagersjö.
- Lilla skalen som beskriver påverkan inom förslagets absoluta närmiljö.
- Sammantagen bedömning som väger samman den totala påverkan på kulturmiljön.

I många konsekvensanalyser bedöms även påverkan utifrån den stora skalen, dvs utifrån hela stadens perspektiv. Med tanke på den föreslagna bebyggelsens ringa volym och att den endast kommer uppfattas inom Fagersjö görs här ingen konsekvensbedömning utifrån den stora skala.

Dock är det viktigt att poängtera att även om konsekvenser utifrån den stora skalen inte bedöms görs ändå en avvägning kring hur representativt området är. Det innebär att påverkan på mellanskalen även tar hänsyn till hur kulturvärdena påverkas i förhållande till hur vanligt/ovanligt området är i förhållande till liknande områden inom Stockholm.

Vid bedömning av påverkan på kulturvärdena utgår analysen i hög grad från de bärande berättelser som beskrivs i Fagersjö Kulturmiljöanalys (2021-03-09) samt värdebärande uttryck och egenskaper. För att underlätta läsningen av konsekvensanalysen finns de bärande berättelserna beskrivna i informationsrutan på denna sida.

MELLANSKALAN

GRANSKAPSPLANERING OCH ORIENTERBARHET

För orienterbarhetens skull hade Fagersjö, likt många andra områden från samma tid, punkthus i närheten av centrum. Punkthusen fungerade som landmärken för att visa vägen till centrum. Men även gångvägarnas sträckningar samt de lägre lamellernas placering syftade till att skapa siktlinjer som underlättade orienterbarheten i området. I kombination med trafiksepareringen utgjorde detta grunden för den tidstypiska granskapsplaneringen.

Ny bebyggelse i anslutning till befintlig (1)

Den nya bebyggelsen (1) som ligger i direkt anslutning till befintlig bebyggelse placeras på en yta som idag fungerar som grönstruktur mellan husen. Det ursprungliga syftet med ytan, när husen planerades i början av 1960-talet, var i huvudsak att fungera som en buffertzonen mellan husen för att skapa luft. Det primära syftet med just denna yta var därmed inte att fungera som plats för rekreation och lek.

De nu föreslagna byggnadsvolymer speglar placeringen av befintliga byggnadsvolymer. Byggnaderna ramar in gångvägen som är en viktig del för områdets orienterbarhet men även för förståelsen av områdets ursprungliga granskapsplanering. Orienteringsbarheten och siktlinjerna längst med gångvägen påverkas inte, vilket är positivt. Vid en jämförelse med liknande områden i Stockholm och mellansverige framkommer att det förekommer områden där man ursprungligen placerat in volymer på liknande sätt, även om de föreslagna volymer (1) ger ett något snävare gårdsrum än jämförelseområdena.

DEN BÄRANDE BERÄTTELSEN

Fagersjö berättar om ett av Stockholms stadsbyggnadsprojekt under efterkrigstidens Sverige som bygger vidare på den engelska granskapsplaneringen och tunnelbanestaden. Detta i en tid när industrin gick på högvarv och behovet av nya bostäder var stort, till följd av den höga urbaniseringsgraden. Dessa nya bostadsområden uppfördes ofta på mark tillhörande gårdar i stadens utkant, som köpts upp av staden.

VÄRDEBÄRANDE UTTRYCK OCH EGENSKAPER

Värdebärande uttryck för Fagersjö är främst områdets plan- och grönstruktur och området som en avskild stadsdel inramad av omkring varande vägnät och naturmark. Även områdets tydliga funktionsdelning med trafikseparering och centrumområde med skolmiljön utgör viktiga uttryck i miljön.

Parkmiljön saknar tydliga avgränsningar såväl innanför som kring bebyggelsen och skapar naturliga rumsbildningar och ramar in kvarteren. Parkernas gestaltning tar avstamp i den lokala naturmiljön. Byggnadernas placering, formspråk och volymverkan följer tidens arkitektoniska ideal och bebyggelsemönster och ansluter väl till omgivande grönstrukturer och strövområden och det tidigare centrumområdet. Parkeringsytorna placering och dominans på gårdar är ett uttryck för massbilismens genomslag i samhället.

De föreslagna volymerna innebär således en viss påverkan på upplevelsen av grannskapsplaneringen, men inte en sådan påverkan att den kan bedömas utgöra en förvanskning av bebyggelsemiljön.

Ny bebyggelse i anslutning till centrum (2)(3)

Med sin placering och volym innebär inte de byggnadsvolymer att den orienteringsbarhet som är kopplad till grannskapsplaneringen påverkas. Inte heller upplevelsen av miljön som den i ett grannskapsplanerat område påverkas på mellanskalen. Däremot påverka rivningen av en byggnad i anslutning till centrum den historiska läsbarheten av centrummiljön. Konsekvenserna av detta beskrivs inom ramen för konsekvenser på den lilla skalan, s. 11.

FUNKTIONSIDELNING

Ursprungligen hade området en strikt uppdelning där flerbostadshusen var placerade för sig och centrumbebyggelsen, med skolan, hade en egen prägel. Eftersom miljön ursprungligen var strikt uppdelad enligt den så kallade ABC-principen (Arbete, Bostad, Centrum) påverkar de nya volymerna i anslutning till gamla centrum (2) (3) upplevelsen av områdets ursprungliga funktionsindelning. Dock har funktionsindelningen redan påverkats, i och med rivningen av en av de gamla centrumbyggnaderna och nybyggnaden av bostadshus 2008. Påverkan på områdets funktionsindelning måste därför ses mot bakgrund av de förändringar som gjorts, inte mot hur funktionsindelningen såg ut när området byggdes. Med hänseende till ovanstående bedöms påverkan på de kulturvärden som är kopplade till funktionsindelningen inte som så stora att de är att betrakta som en förvanskning av bebyggelseområdet.

DE NYA VOLYMERNAS SYNLIGHET

Ny bebyggelse i anslutning till befintlig (1)

De nya volymerna förhåller sig till den befintliga bebyggelsens höjd. De nya bostadshusen som ligger i anslutning till de befintliga bostadslängorna (1) är något högre än den befintliga bebyggelsen. Eftersom de nya volymerna är anpassad till topografin, vilket är typiskt för grannskapsplanering, samt att byggnaderna behåller sig på ett respektfullt avstånd till de befintliga volymerna bedöms inte de nya byggnaderna som dominerande volymer. Konsekvenserna av volymerna i den lilla skalan samt beskrivs på s. 10. Beskrivning av konsekvenserna av volymernas gestaltning beskrivs inom ramen för konsekvenser på den lilla skalan, s. 11.

Även om de nya byggnaderna genom sin volym och placering blir ett synligt inslag i miljön blir de inte, som tidigare nämnts, dominerande. De bedöms således inte innebära någon förvanskning av bebyggelseområdet.

Ny bebyggelse i anslutning till centrum (2)(3)

Vid den gamla centrumbebyggelsen tar de den nya bebyggelsen (2)(3) stöd i topografin. Det är ett sätt att bygga på som väl följer det tidiga 1960-talets bostadsbyggande, då anpassning till topografin var viktigt. Anpassningen till topografin medför att de bostadshus som placeras invid gamla centrum, med byggnaderna från 2008 som buffert (2), inte upplevs som dominerande i miljön trots våningsantalet.

Inte heller den bebyggelse som placeras i direkt anslutning till det gamla centrum (3) upplevs som högt eller dominerande sett från den befintliga bebyggelsen. Således konkurrerar inga av byggnaderna i anslutning till

centrum med de ursprungliga höghusen som är viktiga för att förstå den ursprungliga orienteringsbarheten. Dock bör just påverkan av denna volym studeras från vattnet, för att säkerställa att byggnaden inte kommer utgöra ett nytt, dominerande landmärke när man ser Fagersjö på håll.

DEN LILLA SKALAN

VOLYMERNA I FÖRHÅLLANDE TILL BEFINTLIGA VOLYMER

I samband med konsekvensbedömning av mellanskalen har påverkan av volymerna beskrivits, se s. 9. Det som angivits för mellanskalen gäller även för den lilla skalan.

I den lilla skalan blir det än mer påtagligt hur de nya volymerna förhåller sig till de befintliga volymerna. För att även fortsättningsvis kunna avläsa områdets grundstruktur är det viktigt att de nya volymerna inte uppfattas som dominerande eller bildar barriärer.

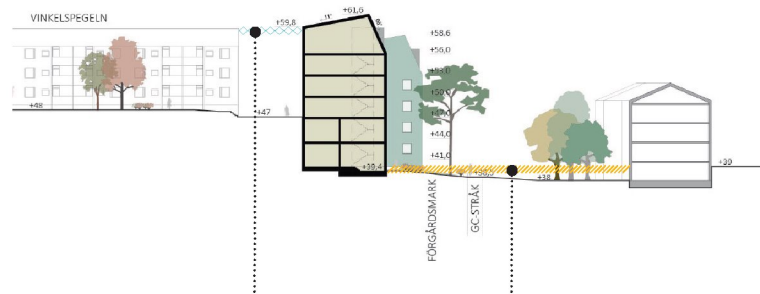
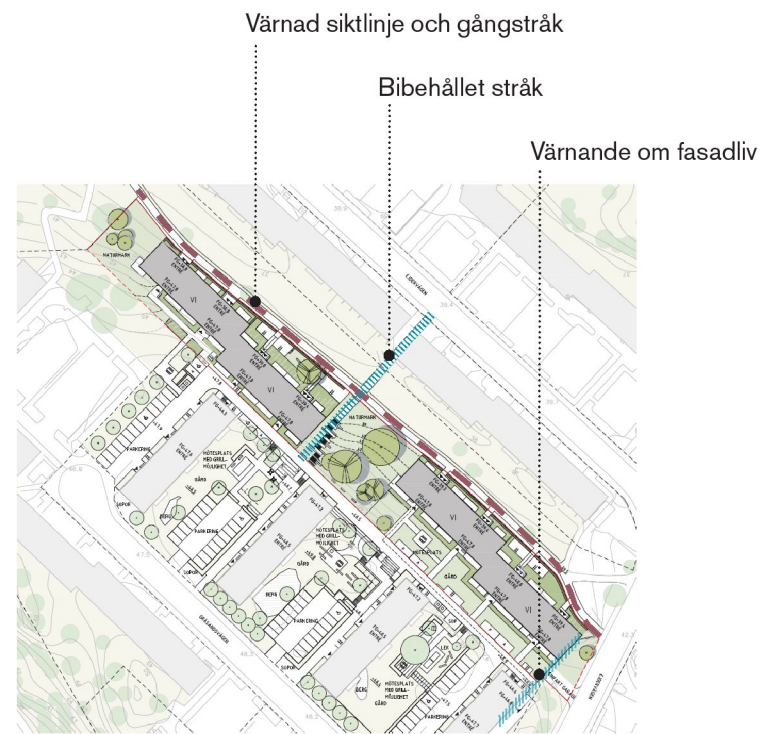
Ny bebyggelse i anslutning till befintlig (1)

Den nya bebyggelsen som ligger i anslutning till befintlig bostadsbebyggelse är, som tidigare nämnts, högre än befintlig bebyggelse. Den anpassar sig dock till topografin vilket är ett sätt att plocka upp den ursprungliga stadsbyggnadsprincipen.

Eftersom de nya volymerna speglar befintliga byggnaders livförskjutningar, tar hänsyn till viktiga siktlinjer och passager samt förhåller sig till befintliga fasadliv och gränser bedöms volymerna som väl anpassade i närmiljön. De tar hänsyn till kulturvärdena på platsen och bedöms inte vara förvanskande för bebyggelsemiljön.

Ny bebyggelse i anslutning till centrum (2)(3)

Den nya bebyggelsen som placeras i anslutning till centrum bedöms ha samma påverkan på kulturvärdena i den lilla skalan som i mellanskalen, se bedömning s. 9.

Förhåller sig till ursprunglig bebyggelses höjd

Ökat avstånd till den lägre, ursprungliga bebyggelsen medför att volymerna inte upplevs som dominerande.

GESTALTNING AV DE NYA VOLYMERNA*Ny bebyggelse i anslutning till befintlig (1)*

De nya volymerna som placeras i anslutning till befintlig bostadsbebyggelse ges ett annat uttryck än den befintliga. Inspiration till gestaltningen har ändå hämtats från områdets samtida arkitektur vilket är positivt. Eftersom områdets karaktär präglas av såväl 1950- som 60-tal, på grund av att området är byggt i en brytningstid, bedöms de referenser som anges i illustrationsbilagan som relevanta.

Ny bebyggelse i anslutning till centrum (2)

Bostadshuset som ligger i anslutning till centrum och de byggnader som uppfördes 2008 har fått en annan gestaltning är de nya byggnaderna som ligger i anslutning till ursprunglig bostadsbebyggelse. Det är positivt att gestaltningen är platsspecifik, eftersom gestaltningen historiskt sett har skilt sig mellan centrum och bostadslamellerna. Gestaltningen av byggnaderna är väl anpassad till både den ursprungliga bebyggelsen samt de byggnader som tillkom 2008.

Ny bebyggelse som ersätter befintlig byggnad(3)

Den byggnad som ersätter en befintlig byggnad i det gamla centrum får en helt egen gestaltning, med mycket stark inspiration från de gamla centrumbyggnaderna samt den intilliggande skolan. Även om rivning aldrig är att föredra, ur kulturmiljöperspektiv, är det positivt att den nya gestaltningen på ett mycket tydligt sätt inspireras av det tidiga 1960-talet samtidigt som byggnaden speglar sin egen samtida arkitektur. På så vis binder gestaltningen samman historia och samtid.

RIVNING

Rivning kan aldrig betraktas som förvanskning (Boverkets kunskapsbank) men kan ha en stor påverkan på kulturvärdena på platsen samt kan nekas på grund av den enskilda byggnadens särskilda kulturvärden, eller på grund av att byggnaden ligger inom ett område med särskilt värdefull bebyggelse.

En av byggnaderna som varit del av den ursprungliga centrumbebyggelsen avses rivas för att ge plats åt en ny byggnad. Byggnaden som avses har av Stockholms stadsmuseum klassificerats som gul vilket innebär att den har ett miljöskapande- /visst kulturvärde, men att det inte är en sådan byggnad som uppfyller kraven på en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i PBL 8 kap 13 §. I den kulturmiljöanalys som antikvarierna på White genomfört (2021-03-09) stöds stadsmuseets bedömning. Det innebär att den byggnad som nu avses rivas inte i sig själv besitter sådana stora kulturhistoriska värden att rivning bör nekas.

Vidare är andra ursprungliga byggnader i centrum rivna, vilket gör att centrumbebyggelsen inte längre är intakt. Det finns därför svårigheter att förstå den ursprungliga gestaltningen och strukturen i centrum. Därför har inte själva centrumbebyggelsen som helhet bedömts vara ett sådant särskilt värdefullt bebyggelseområde som avses i PBL 8 kap 13 §.

Eftersom byggnaden varken ingår i ett sådant särskilt värdefullt område som avses i PBL 8 kap 13 §, eller i sig själv är att betrakta som en sådan särskilt värdefull byggnad, finns inte stöd att neka rivning.

Det bör dock noteras att rivningen försvårar läsbarheten av det gamla centrum ytterligare. Därför rekommenderas kulturmiljökompenserande åtgärder, t.ex att teglet återbrukas eller att man arbetar med att lyfta platsens bärande berättelse. Det kan göras på olika sätt, men kan inte omfattas av planbestämmelser.

SAMMANTAGEN BEDÖMNING

Trots att kulturvärdena på platsen berörs på både mellanskalan och den lilla skalan bedöms påverkan inte vara så stor att åtgärderna enskilt, eller tillsammans, utgör en förvanskning av bebyggelsemiljön. Sammantaget bedöms åtgärderna som anpassade till kulturvärdena på platsen och är därmed förenliga med PBL 2 kap 6 § samt 8 kap 13 §.

Källor

LAGRUM

Plan- och bygglagen (2010:900), PBL

Miljöbalken (1998:808), MB

Byggnads- och Brandstadgan för rikets städer (1874)

ARKIV

Lantmäteriet historiska kartor

- Lantmäteristyrelsen arkiv

- Rikets allmänna kartverks arkiv

Stadsbyggnadkontoret - Stockholms Stad

TRYCKTA

Fagersjö i 100 år, Jubileumsutgåva i ett samarbete mellan Fagersjös Historiegrupp,

Farsta Hembygdsförening och studieförbundet Vuxenskolan i Farsta-Vantör, 2001

Stockholm utanför tullarna : nittiosju stadsdelar i ytterstaden, Siv Bernhardsson m.fl. Stockholms stad, 2003

Cecilia Björk, Laila Reppen, Så byggdes staden, Svensk byggtjänst, 2000

Att bygga ett land, Red. Cleas Caldenby, Byggeforskningsrådet, 1998

BILDKÄLLOR

Stockholmkällan

Stockholms Stadsmuseum

Stockholms länsmuseum

Svenska bostäder

White (bilder utan källhänvisning)

white